

Havas Péter – Varga Attila

A tanulás fejlesztésének elemei

Bevezető helyett:

A tanulásfejlesztés kulcsa a folyamatos önreflexió. Ezért kérjük, hogy e tanulmány olvasása közben, az egyes fejezetek elolvasása után térjen vissza ide a tanulmány elejére, és próbáljon meg válaszolni a következő kérdésekre:

- *Miért olvassa ezt a tanulmányt?*
- Mit vár ettől a tanulmánytól?
- Milyen saját tapasztalatai jutnak eszébe a tanulmánnyal kapcsolatban?
- Milyen újabb kérdéseket merültek fel Önben?

A tanulásfogalom és változásai

A tanulásfejlesztés igényének megjelenését a hagyományos tanulásfogalom szűkössége váltotta ki. A hagyományos tanulásfogalmat több irányból érik szétfeszítő hatások.

A tanulás kutatások oldaláról egyre erősebben fogalmazódik meg az a felismerés, hogy a pedagógiai siker azon múlik, mennyire vagyunk képesek az egyén tanulási folyamataihoz alkalmazkodni. Kezd világossá válni, hogy az előzetes ismeretek és a tanulási stílusok terén mutatkozó különbségek figyelembevétele nélküli puszta ismeretközlés hatékonysága nagyon alacsony, a tanulás fogalmában tehát az új ismeretek elsajátításával egyenrangú szerepet kell kapjon az új tudásnak az előzetes ismeretekhez való kapcsolása és a tanulási módszerek kérdésköre is.

A hagyományos tanulásfogalmat társadalmi oldalról is kihívások érik. Egyre nyilvánvalóbb a különbség az ismeretközpontú iskolai tanulásfelfogás és a képességekre, készségekre összpontosító társadalmi-gazdasági tanulásigény között.

Mindezekon kívül úgy tűnik, lejárt a befejezhető tanulás ideje. Az iskola nem képes olyan ismeretanyagot átadni a diákoknak, melynek felhasználásával további életében boldogulhat. Az átadott ismeretek rohamléptekben avulnak el, és keletkeznek az új ismeretek, megteremtve ezzel az élethosszig tartó tanulás szükségességét.

Tanulásfejlesztés

A kibővített tanulásfogalom elfogadásával alapjaiban változik meg a pedagógus szerepe. Ismeretközvetítőből tanulás- és tudásmenedzserre kell válnia. A feladat már nem a köbe vésett igazságok átszarmaztatása a felnövekvő nemzedékekbe, hanem a tudás létrehozásának, megtartásának, számontartásának, rendszerezésének és megosztásának rejtelmeibe való bevezetés, egyszóval a tanulás fejlesztése.

A tanulás fejlesztése során a pedagógusnak tisztában kell lenni a tudás fajtáival, részeivel, szintjeivel. A tudásfajták közül nemcsak a pedagógiában hagyományosan felülreprezentált explicit, szóban kifejezhető tudást kell figyelembe venni a pedagógusnak, hanem a személyes, belsővé vált, szóban akár ki sem fejezhető, de használható tudáselemek, kompetenciák feltárására, fejlesztésére éppúgy törekednie kell. Fontos ezenkívül a tanuló gondolkodásmódjában meglévő esetleges téves tudáselemek feltárása. A pedagógiai munkát oly módon kell megszervezni, hogy az lehetőséget adjon a téves tudásrészek lebontására, és csak ezután következzen a kívánatos tudáselemek kialakítása.

A tudás részei közül a tartalmi elemek (sémák) és a folyamatok (kompetenciák) megemlézése elkerülhetetlen. A hagyományos pedagógiai munka szinte kizárólag a tartalmi elemekkel foglalkozik, ezek meglétét vizsgálja. Sokkal kevesebb energiát fordít a folyamatok elemekre, vagyis arra, hogy a tartalmi elemek mikor, hogyan és mire használhatók. Megtanítjuk a diákokat olvasni, de nem mutatjuk meg nekik, hogy az életben mikor és mire használhatják ezt a tudásukat.

A tanulás pedig nem más, mint a tudás használatának és használat által okozott változásának folyamata. A meglévő kognitív sémák csak akkor fognak változni, ha az új problémák megoldására már nem alkalmasak. A sémák megváltoztatása erős ellenállásba ütközik, hiszen kialakításuk energia-befektetéssel járt, és a gondolkodásba beillesztett sémák az idő múlásával egyre erősebb kapcsolatokat építenek ki más sémákhoz. Ezért a már meglévő sémák könnyedén magukba olvasztják az új információkat, és csak alapos pedagógiai munka eredményeként érhető el, hogy az

esetleg tévesen rögzült sémák megváltozzanak. Például ha az alsós számtanban a tízes szomszéd fogalmán mindig az adott számnál kisebb tízest értik (pl. 78-nál a 70), akkor felsőben igen nehéz a kerekítés sémájának kiépítése. Hiszen ebben az esetben nem egy már meglévő séma egyszerű finomítását kell elérni, hanem egy új séma kiépítését, esetleges fogalmi váltással a régi átírását.

A tudás szintjei közül a pedagógiában szinte kizárólag az egyéni tudásra koncentrálnak. Fel sem merül, hogy a tudás egyéb szintjeivel, a szervezeti tudással vagy a társadalmi tudással foglalkozzunk. Pedig a diákok az iskolából kikerülve leginkább akkor tudnak sikeresen beilleszkedni a társadalom életébe, ha képesek az őket foglalkoztató szervezet szervezeti tudásához hozzátenni és képesek a társadalmi tudás alakítójaként működni.

Tanulási stratégiák – a tanulás tanulásának elősegítése

A tanulásfejlesztés talán legfontosabb feladata az egyéni tanulási stratégiák fejlesztése. A cél az, hogy elérjük a tanulás egész folyamatának önszabályozását. Vagyis hogy a tanuló képes legyen felmérni, hogy milyen ismeretekre és készségekre van szüksége, ezeket hogyan tudja elsajátítani, milyen módszereket és tanulási forrásokat (pedagógusok, könyvek, adathordozók) kell igénybe venni.

A tanulás önszabályozásának eléréséhez a következőkre van szükség:

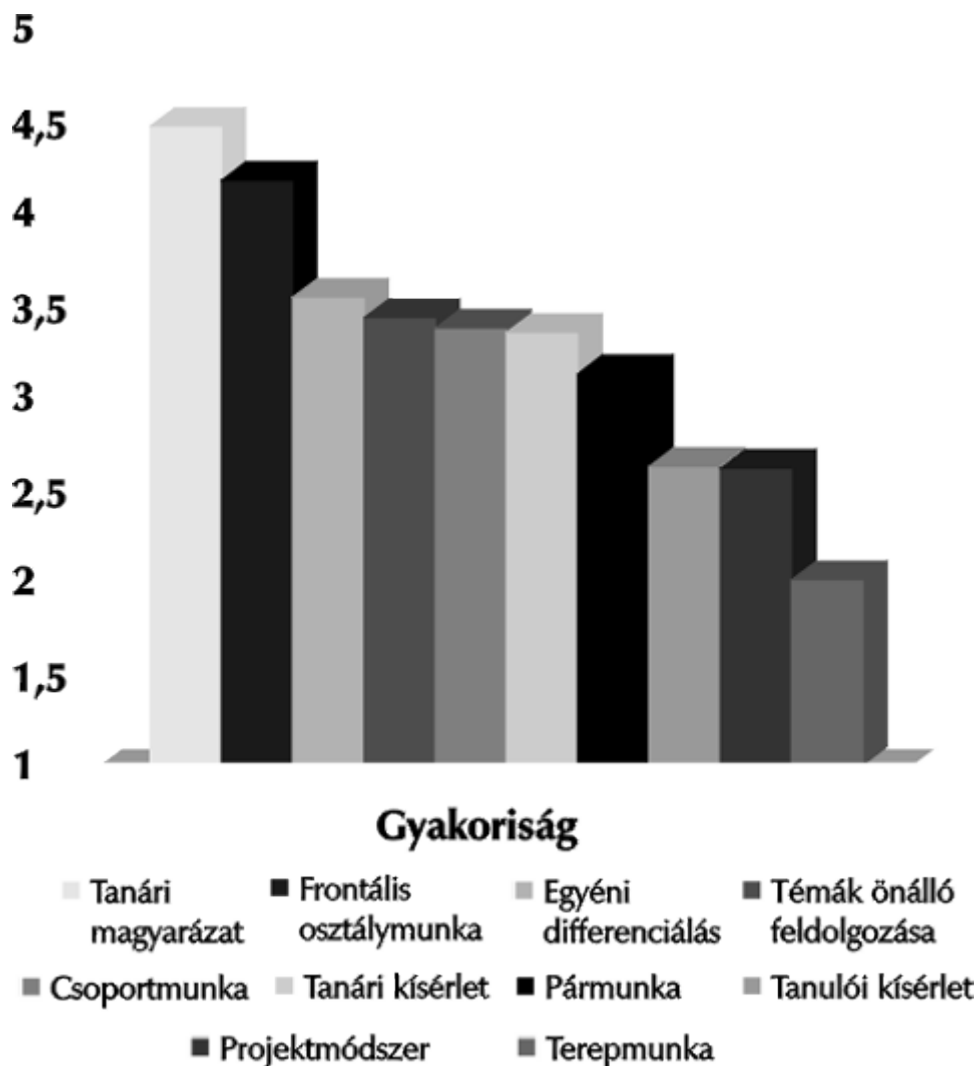
- Önismeret és önértékelés fejlesztése
- Pozitív tanulási attitűdök, motiváció és légkör
- Egyéni tanulási utak

Önismeret és önértékelés fejlesztése

Az önismeret, önértékelés fejlesztésének fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni a mai magyar pedagógiai felfogás ismeretében. Ma még a „befogadó”, a passzív tanítványkép elterjedtebb, mint az „önszabályozó”, aktív tanuló eszméje. Mindez azzal jár, hogy az interaktív pedagógiai szituációk helyett pedagógusközpontú tevékenységek uralják az oktatás gyakorlatát (lásd 1. ábra)

1. ábra • OKI PTK obszervációs kutatás (2001. Kerber Zoltán és munkatársai)

A minta nagysága: 2185 pedagógus

A diákok mint az oktatási folyamat passzív résztvevői nem kapnak megfelelő mennyiségű és minőségű visszajelzést tanulási folyamataikról.¹ Nem tudják, mi áll sikereik, kudarcaik háttérében, így nem is képesek a megfelelő tanulási stratégiákat kidolgozni, nem történik tanulásfejlesztés.

Mindezek tükrében kiemelkedően fontos lenne a pedagógusképzési és -továbbképzési rendszerekben megjeleníteni a tanulásfejlesztési tematikát. Képesé kell tenni a pedagógusokat arra, hogy a diákokkal egyéni szinten együttműködve pontosítani tudják az adott diák tanulási célját, tervezését, megvalósítását, eredményességének kritériumait. Mindezt úgy, hogy az egész folyamat a kiindulóponttól a végéig a diák számára is átlátható legyen, és a folyamatos visszajelzések segítségével önértékelésének biztos alapjául szolgáljon.

Pozitív tanulási attitűdök, motiváció és légkör

A tanulási motiváció a tanulásfejlesztés alapköve. Motiváció nélkül nincs tanulás. A tanulásfejlesztési munka alapvető célja, hogy a diákok belsőleg motiváltak, önmaguk által kitűzött, illetve elfogadott célok elérése érdekében tanuljanak. E cél elérése érdekében három tényezőt kell figyelembe venni:

1. A felnőtt ember tanulási tevékenysége szociálisan motivált, tanulási stratégiái az önirányítottan szabályozott felé fejlődnek.

A tanulásfejlesztés során tehát meg kell találni azokat a társadalmi, közösségi kapcsolódási pontokat, melyek az adott tanuló önirányította fejlődésének irányítóként szolgálnak.

2. Az iskola iránti közbizalomnak és támogatottságnak meghatározó motivációs hatása van a tanulókra és a pedagógusokra.

A tanulásfejlesztés csak akkor működhet hatékonyan, ha az iskolának sikerül beágyazódnia a tanulókat körülvevő társas rendszerekben, és nem különálló, elszigetelt intézményként, a környezetével esetleg szögesen ellentétes célok érdekében működni.

3. Az iskola motivációja a „tanuló szervezet” irányába történő fejlődése erősen motiválja a tanulókat.

A tanulásfejlesztés sikerének kulcsa az, ha az iskola maga is tanuló szervezetté válik, vagyis önmaga is állandóan tanulásfejlesztési folyamatban vesz részt. Ha a tanulók látják, hogy a pedagógusok is képesek a folyamatos megújulásra, nyitottak az új módszerekre, ismeretekre, csak akkor várható el, hogy saját tanulásuk során maguk is nyitottak, érdeklődőek maradjanak.

Egyéni tanulási utak

A pedagógiai munka jelenlegi gyakorlati keretei között a tanulás önszabályozásának feltételei közül az egyéni tanulási utak biztosítása tűnik a legnehezebben megoldható feladatnak. Hogyan tudnának az általában egy időben százas nagyságrendű diákkal, hallgatóval foglalkozó pedagógusok akár csak követni is az egyéni tanulási utakat, nemhogy aktívan segíteni az egyéni utakon való minél eredményesebb továbbhaladást?

Az informatikai és kommunikációs technológiák két szempontból is nagymértékben segíthetik ennek a kilátástalannak tűnő feladatnak a megoldását:

Egyrészt levehető a pedagógus válláról az ismeretátadás funkcióját. Pusztán ismeretátadáshoz nincs szükség pedagógusra. Ismeretek tökéletesen elsajátíthatóak könyvekből vagy oktatóprogramok segítségével. Ahhoz viszont, hogy a diák vagy a hallgató el tudja dönteni, hogy mikor milyen új ismeretekre van szüksége és azokat honnan és hogyan tudja megismerni, nélkülözhetetlen a tanár szerepe.

Másrészt tehát az információs társadalom által kínált szinte kimeríthetetlen információmennyiség hatalmas lehetőséget biztosít a pedagógusok számára arra, hogy egyéni utakon indítsa el tanítványait. Semmi sem indokolja azt, hogy egy osztályban mindenkinek csak ugyanazokból az információforrásokból kellene tanulnia. A pedagógus feladata az ismeretátadás helyett éppen az lehet, hogy elősegítse, hogy minden tanítványa a számára legmotiválóbbról és legjobb eredményre vezető tanulási utat válassza, és figyelemmel kísérje, hogy a választott úton a diák hogyan halad előre.

A jövő iskolája

A fentiek alapján a következő nyolc pontban foglalhatók össze a tanulásfejlesztés központú jövő iskolájának ismérvei:

- tanulók számára is vonzó tanterv és tanulás
- biztonságos, személyesen gondoskodó közösség
- pozitív szociális klíma, együttműködés, partnerség
- önértékelés és a teljesítménymérés összhangja
- önszabályozó tanulási stratégia bátorítása
- kulcskompetenciákat fejlesztő tanulásszervezés
- egyéni tanulási tempó és stílus lehetősége
- külső és belső motiváló tényezők összhangja

Befejezés helyett

A tanulmányban igen nagyvonalúan vázoltuk a tanulásfejlesztés néhány elemét, és gyakran úgy tűnhetett, mintha ismernénk a bölcsek követ, tudnánk, mi a megoldás a pedagógia jelenlegi problémáira. Sajnos ez korántsem igaz. E tanulmányban sem tettünk mást, mint körvonalaztuk a pedagógia előtt álló kihívásokat. Megpróbáltuk kijelölni azokat az utakat, amerre a hatékonyabb pedagógiai munkát sejtjük. A kihívások megfogalmazásával további kérdések merülnek fel, melyeken érdemes elgondolkodni, és amelyek további munkáink iránytűjét adják:

- *Az oktatásfinanszírozás mai helyzetében hogyan teremthető meg az egyénekre fókuszáló tanulásfejlesztési munka feltételrendszere?*
- *Hogyan jelenjen meg a tanulásfejlesztés a versenyképes munkaerő biztosításában, a hátrányos helyzetűek esélynövelésében?*

- *Hogyan épüljön fel egy oktatási intézmény tanulásfejlesztésének helyi programja és milyen sikerkritériumok rendelkeznek mellé?*
- *Hogyan váljon intenzívebbé a tanulásfejlesztés, hogyan érhető el, hogy az oktatási intézmények erőfeszítéseik nagy részét tanítás helyett tanulásfejlesztésre fordítsák?*

¹ *Hangsúlyozzuk, hogy a tanulás folyamatáról nem kapnak visszajelzést. A tanulás eredményéről annál inkább.*